

Muutumatud ja muutuvad

Meelis Friedenthal

On üldteada, et piirid tänapäevaste distsipliinide vahel ei lange kokku piiridega, mis olid varauusajal või keskajal. Tol ajal oli mitmeid distsipliine, mida tänapäeval enam ei ole, ja vastupidi. Nii kuulusid näiteks valdkonnad, mida meie tunneme keemiana või matemaatikana, keskajal ja varauusajal filosoofia alla ning siamaani antakse nendes ainetes välja filosoofia doktori kraadi.

See tähendab muidugi, et erialade piirid muutuvadki pidevalt, ka praegu. Isegi tänapäeval Tartu Ülikoolis näeme püüet tõmmata uusi piire erialade vahele ja rühmitada neid erineval viisil. See ei ole aga niisama, bürokraatlik või korrastav taksonoomia, vaid ka ülesehitav. Esiteks tegeleb iga definitsioon enesemääratlusega ning distsipliinide enesemääratlus ja selliste enesemääratluste vahelised piirid näitavad tegelikult kätte ka nende erialade positsiooni kooli õppekavade hierarhias. Näiteks see, kuidas on filosoofia defineeritud, näitab meile, milline on filosoofiaks mõistetud eriala ulatus või teisisõnu – millised on need piirid, mille vahel filosoofia peaks akadeemias toimima. Ehk siis mille vahel peaks, kuidas peetakse sobilikuks, või mille vahel on üldse lubatud tegutseda. Vaja on kindlaks teha liistud, mille juurde iga kingsepp peaks jääma. Ja praegu on üldiselt hea toon, et iga kingsepp jääb ikka oma liistude juurde. Siin ja seal räägitakse küll interdistsiplinaarsusest, aga jääb mulje, et see termin ja selle tegevuse ellurakendamine pigem rõhutab erinevusi ja püüab tagantjärele koostööle sobitada asju, mida kõik mõistavad juba eraldi olevat.

Varauusajaga seoses, vastupidi, räägitakse palju nn. universaalsest inimesest (*uomo universale, polyhistor*) ja on eriti esile toodud üksikuid geeniusi, nagu Leonardo da Vinci või Athanasius Kircher, kes tegelesid kõigi asjadega. Universaalne inimene ühendas endas asjatundlikkuse muusika, matemaatika, füüsika, keelte, ajaloo, filosoofia jm. vallas. Üldistavalt võib aga öelda, et nii keskaja kui varauusaja kontekstis oli tegemist ideaaliga, mille ümber oli kogu hariduskorraldus ehitatud. See tähendas, et nii mõtlemises kui ka hariduslikult püüeldi mitte spetsiifilisuse, omade liistude, vaid kõikehaaravuse poole. Kõikehaaravus tähendas muu hulgas seda, et seosed erinevate distsipliinide vahel olid üldiselt kõigile arusaadavad ning iga distsipliini harrastaja oli üsna teadlik sellest, mida teistes valdkondades parajasti mõeldi või tehti. Ka piirid erinevate valdkondade vahel olid oluliselt poorsemad kui tänapäeval ja sageli juhtus, et liiguti ühest distsipliinist sujuvalt teise. See sai võimalikuks tänu sellele, et rohkem kui oskusi erinevates valdkondades, hinnati põhimõtteid, mis neid kõiki ühendasid. Suuresti Boethiuse tõlgete kaudu kandus keskaega edasi antiigi arusaam, et kõiki, kes olid taibukad või vilunud mingis töös, ei saa veel valimatult tarkadeks nimetada, vaid teadmine saab käia ainult tõeliselt oleva kohta ja vaid sellise tõe tundmist on võimalik nimetada tarkuseks. Kingseppi ja teisi selliseid saab üldiselt nimetada „osavateks“, „teadmine“ aga saab olla vaid kindel ja püsiv arusaam, see ei saa kuluda ega katki minna. Tõelised asjad on sellised, mis on ühesugused ja kogu aeg samad ja iialgi, isegi mitte korraks, ei kaota need oma olemasolu.

Just selline arusaam andiski keskaegsele ja varauusaegsele mõtlemisele ühtsuse – teadmised käivad muutumatute asjade kohta. Muutlike asjade kohta, inimeste ja loomade ja taimede ja saabaste kohta on võimalik vaid arvata, ja sedagi ainuüksi selle tõttu, et need muutlikud asjad on teataval moel ühenduses muutumatutega. Osa sellest on säilinud täna-

päevani. Nii hinnatakse meil kõiges matematiseeritavust – see, mida saab matemaatilisel kujul kirjeldada, on kindel ja muutumatu. Aritmeetikas on kaks pluss kaks neli, see ei muutu, seda saab tõeliselt teada. Samamoodi saame me idealiseeritud viisil, valemite kujul esitada mitmeid protsesse, mis looduses toimivad sellistena vaid ligikaudselt.

Keskaja ja varauusaja kontekstis oli niisuguseid püsivaid asju rohkem kui ainult matemaatilised muutumatused. Traditsiooniliselt olid nendeks Aristoteelse kümme kategooriat: olemus, kvantiteet, kvaliteet, suhe, koht, aeg, paiknemine, hoidumine, toimimine ja vastuvõtmine. Nende kõige üldisemate klasside kaudu sai eristuste abil kirjeldada kõiki olevaid ja muutuvaid objekte.

Õppeasutusi, mis nende asjadega tegelesid, nimetatigi selle universaalsusele püüdlmise pärast *universitas*’teks. Niisiis, kui meil Tartus asutati 1632. aastal ülikool – *Academia Gustaviana* –, olid seal olemas samamoodi kõik valdkonnad. Erialad järjestati mõistagi väärrikuse alusel, selle väärrikuse alusel näiteks marsiti ka ametlikes protsessioonides ja selle alusel said professorid palka. Kõige väärrikamad ja kõrgepalgalisemad olid teoloogid, siis õigusteadlased, seejärel meditsiiniteadlased ning lõpuks filosoofid (kelle alla kuulusid siis tegelikult ka poeetika, ajalugu, matemaatika, astronoomia jne.). Samas aga tähendas see ka järjekorda, kuidas teadmisi üldse omandati. Kõigepealt alustati muidugi algusest – ükski meditsiiniteadlane, jurist või teoloog ei olnud ilma filosoofilise hariduseta. Kõik olid läbinud esiteks *trivium*’i osa, mis on grammatika, retoorika ja loogika õpingud, ja seejärel *quadrivium*’i (mis on aritmeetika, astronoomia, geomeetria ja muusika). Selle omandasid kõik, sest see tegi ilmsiks seosed kõigi asjade vahel. Sellisele baasile, mis kõike ühendas, järgnes loogiliselt teadmine, kuidas inimese keha korras hoida, ehk meditsiin, millele omakorda järgnes teadmine, kuidas ühiskonda korras hoida, ehk siis juura ning lõpuks, kuidas oma hinge korras hoida, ehk siis teoloogia. Kõik need distsipliinid ajasid tegelikult ühte ja sama asja ning näitasid ühte suunda – ehk kuidas hästi ja õigesti elada. Eesmärgiks oli *ars bene vivendi*. Ülikoolide kõige üldisem eesmärk oligi niisiis mitte tegeleda teadusega, mitte koolitada spetsialiste, vaid tegeleda sellesama *bene vivendi* kunsti õpetamisega.

See tähendab teisisõnu, et oli olemas ühendteooria, mis põhimõtteliselt suutis esitada mehhanismi nii mikro- kui ka makroprotsesside, nii psühholoogia kui ka füüsikaliste protsesside kirjeldamiseks, ühendades need poliitika ja õigusteadusega. Ei olnud sugugi haruldane, et alguses ülikooli tööle tulnud andekas noor inimene sai kõigepealt filosoofiaprofessori koha, mõne aja pärast liikus sealt edasi meditsiiniprofessoriks ning lõpuks võis temast saada teoloogiaprofessor. Kui vaatame ülikoolides peetud disputatsioone, siis juhtus mitte harva, et teoloogiaüliõpilane pidas dispuudi meditsiini teemal või jurist dispuuteris filosoofias.

Seda võimaldas ühelt poolt ühine alus, aga teiselt poolt ka materjali ühtsus. Näiteks ei olnud hing ühegi valdkonna nn. pärismaterjal, sest see puudutas kõiki valdkondi olemuslikult. Hinge küsimusega võidi tegelda füüsika valdkonnas. Meil on olemas ka Tartust üks vastavasisuline disputatsioon, mis eksplitsiitselt nimetab, et ta tegeleb hingega füüsikaliselt. Hingega tegeldi meditsiinilisest aspektist, uurides hingeliste liikumiste meditsiinilist mõju. Mõistagi tegeldi hingega kui üldfilosoofilise küsimusega, kuidas saab eksisteerida hing kehast lahus, ja lõpuks tegeldi hinge kui teoloogiliste küsimustega, mis seonduvad nii pattulangemise kui ka lunastuse problemaatikaga.

Loomulikult eksisteerisid ka erinevate fakulteetide vaheline hõõrumine ja sisemine võimuvõitlus, hierarhiast tulenevad vastuolud. Juristid vaatasid ülevalt alla meedikutele ja filosoofidele, teoloogidel oli kõige suurem sõnaõigus ja ülesanne vajaduse korral rakendada tsensuuri, aga seda ei saa kuidagi laiendada mingisuguseks süstemaatiliseks või olemuslikuks vastuoluks. See, mida meie tunneme tänapäeval teaduse ja religiooni või humanitaaria ja reaalia konflikti all, on arusaam, mis on täiesti ja läbini uusaegne.

Ja uusaegne just filosoofilises mõttes, sest enne polnud see konflikt lihtsalt võimalik. Nii nagu ei olnud tööliklassi olemas enne vabrikuid, nii ei olnud teadust sellisel kujul olemas enne teadusülikoolide teket 18. sajandi lõpus. Me võime muidugi hea tahtmise juures näha mingisuguseid sarnaseid jooni ka enne, tööliste ja talupoegade eneseteadvust antiikajal, klassivõitlust keskajal, aga põhimõtteliselt on see ikkagi anakronistlik ja ajalooliselt küsitav ning ankurdatud pigem ideoloogilise mõtlemise külge. Täpselt sama kehtib ka imaginaarse teaduse ja religiooni konflikti kohta keskajal ja varauusajal, antiigist rääkimata.

Võimalikuks sai üksteisele vastandumine alles siis, kui eelnev ühendteooria vahetus mehhanistliku maailmapildi vastu ja üksteisest lahutati rangel moel materiaalsed ja vaimsed protsessid. Konfliktis saavad olla asjad, millel on erinevad arusaamad maailmast, ehk erinevad tõed. Siis, kui minnakse mingites põhimõttelistes küsimustes vastuollu. Nii ongi tänapäevase teaduse ja religiooni konflikti puhul välja pakutud muu hulgas mudelit, et need on mittekattuvad valdkonnad ehk erinevate alustõdedega valdkonnad, mis räägivad väga erinevatest asjadest. Selle kirjelduse autoriks nimetatakse üldiselt Stephen Jay Gouldi, kes kasutab terminit „mittekattuvad magisteeriumid“ (*magisterium* tähendab siin valitsusala), kus ühe valdkonna valitsusala on pigem faktid ja teisel – väärtused.¹

Seda skeemi saab aga laiendada ja üldistavalt öelda, et on kujunenud olukord, kus ainult matemaatilisel kirjeldatavad asjad on kindlad, neid saab teada, aga vaim, väärtused, kunst, kirjandus ja muusika on ebakindlad, kuna seal ei ole asju, mis oleksid tänapäevaste teooriate valguses muutumatud ja kogu aeg samad ning mis iialgi, isegi korraks, ei kaotaks oma olemasolu. Selliselt vaadates peaksid muutlikud asjad olema ka vähem tähtsad ja ebaolulised.

Niiviisi on aga tekkinud mõneti üllatav ebavõrdsus. Igapäevaselt me ju näeme enda ümber pidevalt, kuidas inimesed loevad ja hindavad kirjandust, kuidas kuulatakse muusikat, kuidas otsustatakse poliitikas asjade ja ühiskondade üle, kui olulist rolli mängivad igapäevaelus nn. pehmed teadused, humanitaaria. Teisisõnu väärtustatakse sageli neis valdkondades loodud tulemusi, aga ei peeta sobilikuks väärtustada valdkondi endid, sest meil ei ole mingisuguseid üheselt mõistetavaid objektiivseid kriteeriume nende asjade üle otsustamiseks. Meil on ajaloolised või sotsioloogilised faktid, aga tähenduse saavad need alles tõlgendustes, mis on ajas ja ühiskondades muutuvad. Nii näiteks on arusaamad Rooma impeeriumi langemisest alates Edward Gibboni monumentaalsest „The History of the Decline and Fall of the Roman Empire“ kajastanud väga hästi ka ühiskonna ettekujutusi impeeriumist ja tsivilisatsioonist üldse. Kui 18. sajandi lõpul ja 19. sajandil vastas religioonikriitilise valgustusajastu arusaamadele väga hästi idee, et impeerium langes tänu kristluse vastuvõtmisele ja sõjaväelise distsipliini hülgamisele, siis pärast Teist maailmasõda on sageli Rooma impeeriumi langust tõlgendatud hoopis graduaalse protsessina, mis ei olnud nii äkiline ja võimaldas erinevate rahvagruppide suhteliselt rahulikku kooseksisteerimist. Viimasel ajal on aga jälle hoogu juurde saamas katastrofaalse kokkuvarisemise teooriad. Kõik kirjeldused on väga hästi faktidega toetatud, aga rõhuasetused on autori ja ühiskonna eelistustest mõjutatud. Samamoodi on ajas muutunud ka arusaamad, kas eestlased pidasid muistset vabadusvõitlust või toimus lihtsalt maa kristianiseerimise protsess, millel polnud midagi pistmist heroilise vabadusvõitlusega röövvalutajate vastu. Nii ongi kerge tekkima tunne, et kuna on tegemist muutlike asjadega, siis ei saagi tegelikult üldse mitte midagi ajaloost või sotsioloogiast teada, vaid alati on tegemist vaieldavate arvamustega.

Keskajal ja varauusaja maailmapildis aga oli võimalik ka vaimsetes asjades teatav kindlus, sest kõik protsessid olid viidud ühistele alustele. Tähendab, kindlus ei olnud muidugi absoluutne, aga absoluute oli rohkem kui tänapäeval. Võib öelda, et kõik asjad olid

¹ S. J. Gould. *Rocks of Ages. Science and Religion in the Fullness of Life*. Ballantine Publishing Group, New York, 1999.

kõigega seotud, nii nagu üleval, nii oli ka all ja see moodustas terviku. Teisisõnu – kindel teadmine ühes valdkonnas oli suure tõenäosusega tõlgitav usaldusväärseks teadmiseks teises valdkonnas.

Kuidas see toimis, ilmestab väga ilusasti kesk- ja varauusajal hästi tuntud metafoor *Christus medicus*. Juba nii Vanas kui ka Uues Testamendis on arsti võrdpilt küllaltki levinud ning hilisematel sajanditel sai see kristlikus Euroopas veel toetust kreeka jumala Asklepiose kultuselt. Nii kujunes hilisantiigis välja arusaam, et Kristus ei näita eeskujuna mitte ainult hingede lunastaja ja päästjana, vaid ka kehaliste haiguste ravijana. Sellisele tervikpildile toetudes hakkaski alguses kloostrites välja kujunema erinevate haigete eest hoolitsemise tava, kus tõepoolest mitte ainult ei katsetatud hinge ravimise ja hingehoidmisega, vaid tegeldi ka kehaliste haigustega. Siin oli levinud aluspõhimõtteks, et haigus sarnaneb patuga, ehk – haigus on viga või eksitus. Patt on mõistagi ideaalsest olukorrast äralangemine. Selline kujutus sobis väga hästi kokku aristotelesliku Galenose meditsiiniga, mis samamoodi pidas oluliseks tasakaalu ja teoretiseeris, et meditsiini eesmärk on hoida tasakaalu kehas, see tähendab hoida inimest tervena, nagu teoloogia eesmärk on hoida inimest hästi elamas. Elu eesmärk oli püüelda hea suunas.

Kogu keskaegse ja varauusaegse maailma ehitasid üles neli põhielementi ning nendest koosnevatel asjadel oli kõigil oma eesmärk, *telos*, või siis naturaalne koht, kuhu poole need pidid liikuma. Maa element ja need asjad, kus oli palju maad sees, liikusid alla – täpsemalt tähendas see, et maa elementi sisaldavad asjad liikusid universumi keskpunkti suunas. Tuli liikus üles, vesi ja õhk jäid nende vahele. Kõigi asjadega toimus samamoodi, ehk siis kõigi asjade sees oli liikumine nende loomumase koha poole. Kõik asjad olid küll juba võimaluste piires kusagil ja mingis kohas, kuid nad liikusid sealjuures loomulikult oma koha poole, isegi otsisid seda. Neid sai oma kohalt jõuga muidugi ära liigutada, kuid nad hõivasid sealjuures mingi teistsuguse koha, kaldudes samal ajal ikkagi loomulikult oma koha poole.

Just sellepärast oli näiteks heliotsentrismi vastuvõtmine keeruline, sest see lõhkus seletuskeemi mitte ainult planeetide liikumise kohta, vaid põhimõtteliselt kogu olemasoleva füüsika, kõigi asjade vahelised seosed. Heliotsentrism tegelikult süsteemina ei saanudki üldaktsepteeritavaks enne, kui mehhanistlik filosoofia pakkus asemele oma uue füüsika ja metafüüsilise seletuskeemi, kuhu heliotsentrism juba hästi sobis. Uue mehhanistliku filosoofia üks postulaate aga oli see, et asjadel ei ole loomupärast sundi kuhugi püüelda, järelikult ei ole mingit täiust, ei mingit teleoloogiat. Kui ei ole nii, et maa element püüdleb universumi keskkoha poole, siis ei pea ka maa universumi keskkohas olema.

Veel 17. sajandi ülikoolides nentisid paljud, et heliotsentriline mudel on küll väga elegantne skeem, aga nõustusid ka, et teaduslikud vaatlused seda kahjuks ei kinnita, sest kui maa tiirleks ümber päikese, siis tähtede puhul peaks olema jälgitav parallaks, mida aga 17. sajandil ei suudetud mõõta. Samal ajal kinnitasid lisaks vaatlusele ka traditsioon ja autoriteetsed antiikaja mõtlejad, et maa on universumi keskel, ning see sobitus väga hästi ka kehtivate aristoteleslike füüsikateooriatega. Praegu me teame, et parallaksi ei suudetud kindlaks teha mõõteriistade ebatäpsuse tõttu, aga sellel ajal oli tegemist tõsiseltvõetava ja teadusliku argumendiga heliotsentrismi vastu ning näiteks ei soovitud meie *Academia Gustavo-Carolina*´s veel 18. sajandi alguses seda skeemi väga tunnustada just tema puuduliku teaduslikkuse pärast.

Teaduslik – nagu siis, nii ka praegu – on järelikult kõik see, mis on seletatav teatava seletuskeemi sees ja mida võib tagasi viia muutumatute ja igikestvate seaduste juurde. Nii võib tuua varauusajast kuulsa näite Newtoni gravitatsiooniseaduse kohta, mis tõesti väga ilusasti kirjeldab looduses leiduvaid protsesse, aga omal ajal leidis see mitmeid kriitikuid, sest ei Newton ega ka keegi teine olnud võimelised kirjeldama gravitatsiooni toimimise mehhanismi ning selle tõttu süüdistati Newtonit isegi okultsete jõudude mängutoomises.

Samal ajal oli näiteks „kurja silma“ toimimiseks keskajal olemas täiesti loogiline ning aristotelesliku maailmapildiga hästi kokku sobiv seletuskeem. Kuri silm oli nähtus, mida oldi teaduslikult fikseeritud, sellele otsiti ja leiti seletusi kehtivate teooriate valguses. Täpselt samuti elame meie praegu oma maailmapildi piirides ning oleme õigusega skeptilised arusaamade suhtes, mida see ei suuda seletada.

Niisiis, üheks oluliseks filosoofiliseks alusmõisteks on siin sobivus või harmoonia. See tähendab, et asjad peavad olema tasakaalus ja igal ajal on olemas teataval moel koht üldplaanis. Keskaegses ja varauusaegses mõtlemises oli kogu maailm seotud ülevalt varjatud Jumala külge, kelle seadustele allusid nii füüsilised kui ka vaimsed protsessid, aga mille poole kõik protsessid ka liikusid. Igasugust vaimset tegevust võis hinnata just sellest vaatenurgast – kas see aitab kaasa inimese vaimsele paremaksmuutumisele, on sellele kahjulik või ei mõjuta seda üldse. Selline lõppeesmärgi olemasolu annab mõõdupuu, mille alusel paika panna kriteeriumid. Otsustav ei ole mingisuguse muusikateose populaarsus või filosoofiliste seisukohtade radikaalsus, vaid see, kas need annavad midagi juurde lõppeesmärgi saavutamisel.

Järgnevale valgustusajastule aga sai iseloomulikuks nii teoloogia kui ka teleoloogia tähtsuse järkjärguline kadumine ning suurenev segadus selles suhtes, mis ikkagi peaks olema kunsti või humanitaaria eesmärk laiemalt. Kasulikkus kujuneb ajastule omaseks ja tähtsaks kontseptsiooniks, aga see peab olema selgelt mõõdetav. Kasulikkust saab kvantifitseeritavate kriteeriumidega mõõta muidugi rahvastiku juurdekasvus või majanduskasvus, sõjalises võimekuses jne., aga vaimses sfääris muutus küsimus üha teravamaks. Mis siis on kasulik, mida väärtustada? Selle käigus kerkibki esile ühelt poolt plaan muuta filosoofia (aga selle kaudu ka teised humanitaarteadused) teaduslikuks, kindlaks teadmiseks, millise eesmärgi seadis endale Immanuel Kant ja hiljem nt. veel Edmund Husserl. Teiselt poolt aga kerkib üles kunst kunsti pärast idee, ehk siis idee, kus kunstil ei ole mingit mõõdupuud ega ka mingisugust ülesannet ühiskonnas, ta viitab vaid iseendale, on abstraktne kujund. Selliselt on nii kunst kui ka humanitaaria vabanenud küll teleoloogilise mõtte suunamise alt, kuid uute suundade paljusus kaotab ära võimaluse neid omavahel suhestada ja vastastikku arusaadavalt tõlkida.

Sellele lisandub juba mõnda aega tagasi ilmseks saanud probleem, et kui kesk- ja varauusaajal oli võimalik leida ühine pind peale muu ka alustekstides, krestomaatilises kirjavaras, mida kõik haritud inimesed olid lugenud, Homeroose, Vergiliuse, patristika ja Piibli tekstides, siis praeguseks on kujunenud olukord, kus humanitaaria toetub eelkõige koolkondlikele tekstidele ning vajadustest ja eesmärkidest lähtuvalt valitakse erinevate erialade üliõpilastele väga erinevaid autoreid ja teoseid. Esiteks muudab see tänapäevasele üliõpilasele opaakseks varasema perioodi tekstid, sest nende kodeeringut ei mõisteta enam, aga samavõrra probleemne on, et ka kõrvalerialade tekstid on mõistetamatud ja läbitungimatud ja neid ei osata enam tõlkida oma eriala keelde. Need on muutunud abstraktseks kujundiks, mis ei viita mitte millelegi peale iseenda.

On täiesti ilmne, et kui ühelt poolt on näivalt ära kadunud ühine alus ja teiselt poolt on silme eest kadunud ühine eesmärk, siis otsekui üle jäänud keskmised tükid tekitavad segadust. Mida nende poolikute asjadega peale hakata? Kui sinna lisandub veel tähelepanek, et need asjad on ka muutlikud ja nende suhtes ei ole võimalik kindel teadmine, siis võib süveneda veendumus, et selliste asjadega ei olegi tarvis akadeemiliselt tegeleda, sest tegemist ei paista olevat teadusega?

Ometigi ei tohi ära unustada algset ühtsuse ja universaalsuse printsiipi. 17. sajandi universaalentsüklopedisti Heinrich Alstedi järgi tuleb erialasid mõista ja defineerida nii, nagu asjad looduses ja ühiskonnas on olemas, ja neid tuleb selle loomuliku hierarhia sees vaadata süsteemselt, terviku jaoks hädavajalikuna. Mingisuguse tüki võib ju kogu

ehitisest välja võtta, aga kui seda juba mitmest kohast teha, variseb terve struktuur kokku nagu kilplaste maja. Nii on poliitika, ajalugu, teoloogia, filosoofia, filoloogia jne. uurimisvaldkonnad, millel on ühiskonnas ja looduses vasted olemas, ja kuna need väga otseselt ja isegi eksistentsiaalselt puudutavad meie igapäevaolu, siis on nende akadeemiline marginaliseerimine probleem kogu ühiskonnale. Ei hariduskorraldus, kooseluseadus, pagulaskriis, eestlase rahvusidentiteet ega õhtumaise sekularismi ja islami suhe ole lahendatavad ainult tehnokraatlike vahenditega. Sarnaseid probleeme kohtavad ühiskonnad aga kogu aeg ja üha uuesti ning selliselt on vajalik ka pidev ühiskondlik ja akadeemiline valmisolek muutusteks. Neid muutusi ära tunda, neid teadvustada ja neist õppida. Teatavas mõttes ongi kõige suurem väljakutse uurida asju, mis on pidevas muutumises. Millele need muutumised toetuvad, sest nad ei seisa ju õhus? Mis on nende muutumiste eesmärk – need ei ole ju niisama, nalja pärast?

Meelis Friedenthal

(1973), Tartu Ülikooli Raamatukogu vanemteadur, W. Struwe 1, 50091 Tartu, meelis.friedenthal@ut.ee